

CZU: [311.312 + 314.02]:93

DOI: <http://doi.org/10.5281/zenodo.4572576>**ANALIZA ISTORIOGRAFICĂ A RECENSĂMÂNTULUI POPULAȚIEI****Natalia BARGAN***Universitatea de Stat din Moldova*

Recensământul populației furnizează informații valoroase cu privire la populația unei țări, iar datele colectate sunt utilizate la elaborarea strategiilor și a programelor de dezvoltare socială, demografică și economică a țării, fiind un suport esențial în planificarea activității guvernului și pentru a sprijini sistemul statistic național. Necesitățile utilizatorilor pentru date calitative și complexe este tot mai mare, iar acestea pot fi colectate doar în cadrul unei cercetări exhaustive a populației unei țări, cum ar fi recensământul populației. Din acest considerent, cercetarea metodologiei de organizare a acestei complexe lucrări statistice devine un imperativ al timpului, iar analiza istoriografică a subiectului permite cercetarea comprehensivă a problemei și evidențierea principalelor tendințe științifice. Abordarea temei recensământului prin prisma ideologiilor politice reliefate necesită o analiză critică focusată pe selectarea esenței obiective a evoluției cercetării științifice în domeniu.

Cuvinte-cheie: recensământ, populație, statistică, metodologie, principii, registre.

HISTORIOGRAPHICAL ANALYSIS OF THE POPULATION CENSUS

The population census provides valuable information about a country's population, and the data collected are used in the country's demographic and economic development strategies and programmes, being an essential support in planning the government activity and supporting the national statistical system. The users' need for qualitative and complex data is growing, and they can only be collected in a comprehensive demographic survey such as the population census. For this reason, the research of the methodology for the organisation of this complex statistical work becomes an imperative of time, and the historiographical analysis of the subject allows to conduct a comprehensive research of the problem and to highlight the main scientific trends. Approaching the topic of census through the highlighted political ideologies requires a critical analysis focused on the selection of the objective essence of the evolution of scientific research in the field.

Keywords: census, population, statistics, methodology, principles, registers.

Introducere

Recensământul populației a fost un subiect ce a preocupat cercetători din diverse domenii – statistică, economie, demografie, sociologie, ce aveau legătură directă sau indirectă cu datele colectate prin intermediul acestei lucrări statistice. În literatura științifică românească primele abordări ale problemelor de metodologie statistică sunt atestate din secolul al XIX-lea. Cunoscutul economist și statistician (conducător al Direcției de Statistică a Moldovei) Ionescu de la Brad I. în lucrarea sa „Povățuiri pentru Catagrafia Moldovei” a făcut precizări cu privire la organizarea Recensământului din 1859 – 1860, accentuând rolul matematicii în metodologia statisticii [1].

Bazele studiilor științifice au fost puse de practicieni din domeniul de implementare a recensămintelor, fiind în căutarea unor metode, căi de îmbunătățire a calității datelor colectate, de perfecționare a programei recensământului, de reducere a costurilor, care erau în continuă creștere de la un deceniu la altul. Aceste probleme necesitau analize și verificări experimentale, care contribuiau la eliminarea erorilor și factorilor devianți ce în final duceau la efectuarea recensământului planificat la un nivel mai superior celui anterior. Unii dintre acești statisticieni, ca Ju.E. Yanson și P.P. Semionov, la începutul secolului al XX-lea au participat la elaborarea metodologiei recensământului populației din cadrul Congresului Statistic Internațional, iar rezultatele elaborărilor acestora și-au găsit reflectare în lucrările autorilor I.V. Vernadski, V.I. Veșneacov și S.I. Matveev.

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea în Rusia au fost publicate articole dedicate experienței străine în desfășurarea recensămintelor populației din Saxonia, Prusia, Franța, Austria [2]. În contextul procesului de pregătire a primului recensământ din Imperiul Rus, în anul 1862 a fost publicat un articol ce descria experiența Marii Britanii la recensământul din 1861, făcându-se o precizare că J.Wilson și A.B. Bushen au fost delegați pentru a fi prezenți la acest recensământ, pentru învățarea directă în cadrul procesului de participare, în Rusia, în contextul pregătirii de un asemenea exercițiu, metodele utilizate în Marea Britanie nefiind aplicate până atunci [3, p.26].

Recensământul populației în etapa modernă

Experiența internațională în vederea organizării și efectuării recensămintelor a fost amplu descrisă în lucrările lui A.B. Bushen, care a descris recensămintele realizate în țări ca Belgia, Marea Britanie, Germania, Franța, SUA, Austro-Ungaria, Suedia, Prusia, Elveția și Italia din perioada modernă.

În una dintre lucrările sale – „Despre organizarea izvoarelor statisticii populației în Rusia” – este descris sistemul statistic existent în Elveția, Marea Britanie și în Belgia. Alegerea acestor țări este explicată prin prezența unui sistem statistic ce cuprinde întreg teritoriul acestor state, fiind utilizat un set de criterii și reguli unice de colectare și prelucrare a datelor. Practica acestor țări în evidența evenimentelor demografice, precum și în desfășurarea recensămintelor a fost analizată critic de către autor, explicând avantajele și dezavantajele modelelor statistice utilizate în aceste țări.

Valoarea acestei lucrări constă în analiza detaliată a diverselor sisteme statistice, dar și a modelelor de organizare a recensămintelor populației. Este de remarcat faptul că în ea autorul precizează că Belgia și Elveția deja din acea perioadă desfășurau recensământul în baza listelor de evidență a populației. De asemenea, se specifică că organizarea acestora se deosebea principial: în Elveția de completarea acestora erau responsabili reprezentanții religioși, iar în Belgia evidența statistică era concentrată în organele de administrare civilă comunitară. Cel de-al doilea model permitea separarea înscrierii ceremoniilor religioase de evenimentele civile, moment apreciat și de autor. O atenție sporită A.B. Bushen a acordat și descrierii evidenței deceselor în Marea Britanie, caracterizând aceste liste ca fiind foarte complexe, comparativ cu cele de evidență a nașterilor și căsătoriilor.

O contribuție la cercetarea domeniului organizării recensămintelor este adusă de Ju.E. Yanson, care în lucrarea „Teoria statisticii” a efectuat o analiză critică a deciziilor și recomandărilor Congreselor Internaționale ale Statisticienilor, prezentând istoria dezvoltării și aplicării principiilor recensământului și caracteristicile populației înregistrate în cadrul acestuia. Autorul a realizat o descriere detaliată a experienței internaționale în organizarea și elaborarea programei de recensare reprezentată de Anglia, Franța, Belgia, Germania, Prusia, Ungaria, Elveția și Italia.

O altă abordare a practicii internaționale axată pe diferite subiecte ale recensământului și nu pe țări separat este prezentată de P.I. Keppen în lucrarea „Despre recensămintele populației în Rusia”. Deși materialul prezentat nu are un caracter sistematic, cu o coerență logică, totuși sunt prezentate elemente noi, precum descrierea categoriilor de populație înregistrate la recensământ, sunt analizate perioadele și anii desfășurării recensămintelor conform recomandărilor și experienței statelor lumii [4].

În lucrarea lui V.Plandovski „Recensământul populației”, evoluția recensămintelor este examinată din perspectiva trecerii de la recensământul fiscal la cel metodico-științific, viziune care a fost mai târziu criticată de A.I. Gozulov [5, p.56]. Noutatea acestei publicații constă în expunerea teoriei și tehnicii metodice de desfășurare a recensământului populației, care a fost împărțită în câteva etape: 1) pregătirea teoretică și practică; 2) efectuarea nemijlocită și 3) analiza și publicarea rezultatelor.

Autorul descrie practica de organizare a recensămintelor în Marea Britanie, Franța, Germania și în Prusia, dar în relatarea evenimentelor și rezumarea lor se întrevide clar preferința savantului pentru modelul prusian. În schimb, critică modelul francez de recensământ, evidențiind că problema acestuia se găsește în lipsa implicării organelor centrale de conducere la nivelul municipalităților și în faptul că categoriile de populație recensată temporar prezentă și temporar absentă nu sunt bine definite. La fel au fost evaluate aspectele mai puțin pozitive ale organizării recensământului englez din cauza costului exagerat, în acea vreme fiind unul dintre cele mai mari state care au desfășurat o astfel de lucrare. Un alt aspect evidențiat de autor constituia lipsa în chestionarele de recensare a specificației categoriilor de persoane temporar prezente sau temporar absente. Astfel, persoanele instituționalizate, precum, spre exemplu, militarii sau marinarii, erau numărați dublu, moment irațional, deoarece se cheltuia timp și resurse suplimentare, care puteau fi direcționate în alte activități.

Totodată, V.Plandovski critică modelul de desfășurare a recensământului în Belgia din anul 1846, care s-a efectuat în baza principiilor metodologice elaborate de savantul Adolf Kettle (1796-1874). Autorul considera că acest recensământ abordează greșit înregistrarea categoriilor de populație: este înregistrată populația *de jure* și nu *de facto*. Din acest considerent, autorul plasa acest exercițiu de enumerare a populației pe o treaptă inferioară chiar de organizarea recensămintelor din statele neeuropene. Această metodologie a fost aprobată de legislația belgiană, deoarece, ca și în modelul SUA, în funcție de datele recensământului cu privire la populația înscrisă *de jure* erau repartizate locurile în forumul legislativ al statului, având un scop mai mult politic decât statistic.

Modelul belgian a fost critic analizat și de Ju.E. Yanson, care preciza că pe lângă munca complicată de a verifica listele de evidență curentă a populației, un aspect negativ era și personalul temporar angajat pentru efectuarea acestei lucrări, care nu era selectat după anumite rigori și chiar era total neinstruit [6]. Această modalitate de efectuare a recensământului s-a păstrat în Belgia până în anul 1980, când a fost introdus registrul național al populației ce a facilitat și efectuarea ulterioară după o metodă modernă nouă.

Modele de organizare a recensământului în secolul al XX-lea

O bogată analiză științifică a recensământului populației identificăm în literatura științifică sovietică și rusă. Un aport considerabil la descrierea experienței internaționale în materie de efectuare a recensămintelor l-au avut autorii A.Ia. Boiarski, V.K. Voblîi, P.I. Pustohod, A.I. Gozulov, M.G. Grigorianț în perioada anilor 30-70 ai secolului al XX-lea [7]. Aceștia prezintă o analiză complexă a recensămintelor populației cu structurări pe etape, perioade istorice, subiecte metodologice și reflecții focusate pe blocuri de probleme ce reflectă nivelul fiecărei țări, continent în scala realizărilor din domeniu, facilitând privirea de ansamblu asupra situației internaționale.

Un aport considerabil, chiar revoluționar, la analiza complexă a metodologiei de organizare a recensământului populației l-a avut lucrarea „Recensământul populației în țările capitaliste și în URSS”, publicată în anul 1936, în care A.I. Gozulov analizează experiența internațională, reprezentând-o din două poziții [8]: *prima* – din punctul de vedere al metodologiei și programei de organizare a recensămintelor, iar a *doua* se rezumă la descrierea enciclopedică a bunelor practici obținute în efectuarea acestei lucrări de state ca SUA, Marea Britanie, Franța, Germania și Italia, care aveau deja o experiență în acest sens de peste o sută de ani.

O cercetare științifică bazată pe studiul sistematic al organizării recensământului cu axarea preponderent pe aspectele metodologice se regăsește în monografia „Recensământul populației în țările capitaliste”, publicată în 1938 de A.Ia. Boiarski. Autorul realizează o analiză complexă a experienței internaționale, prezentând etapele consecutive de desfășurare a recensământului, precum: sectorizarea de recensământ, selectarea și instruirea recenzorilor, campania de informare a populației cu privire la recensământ. Un alt aspect important la care s-a referit a fost respectarea întocmai a metodologiei recensământului pentru obținerea rezultatului scontat și confidențialitatea datelor colectate. În lucrare a dezvoltat și subiectul cu privire la legătura dintre recensământ și alte cercetări ce au drept scop obținerea datelor statistice cu caracter demografic [9].

Cercetătorii A.Ia. Boiarski și A.I. Gozulov abordează și problema categoriilor de populație înregistrată la recensămintele, punând accentul pe abandonarea conceptului de *obligativitate a numărării populației prezente la momentul recensământului*, acesta fiind substituit cu *populația ce își are domiciliul după acte într-o anumită unitate administrativă*.

A.I. Gozulov susținea că pentru o evidență completă a populației și reproducerea întocmai a structurii sale înregistrarea populației stabile constituie soluția metodologică cea mai viabilă în efectuarea recensământului [10]. Această schimbare a fost dictată de realitatea istorică a momentului, când aveau loc schimbări esențiale la nivel mondial atât în sistemul economic, politic, cât și în cel statistic. Situația existentă înainta noi cerințe față de datele necesare în dezvoltarea societății, iar aceasta însemna și colectarea în cadrul recensămintelor a noi caracteristici ale populației, susceptibile de a se schimba de la un deceniu la altul, de la o generație la alta.

O altă concluzie la care a ajuns autorul este și incoerența colectării informației de la populație după criteriul prezenței sau absenței persoanei la domiciliul permanent, dat fiind faptul că în loc să fie prezentată situația reală, obiectivă la recensământ, se ajungea la dubla numărare a persoanelor. Această concluzie a fost dedusă dintr-o serie de argumente și constatări în baza rezultatelor unui studiu efectuat în Germania și în Marea Britanie, care au identificat lacune în metodologia de înregistrare a persoanelor prezente.

Prezintă interes și tratarea subiectului cu privire la evidența curentă a populației în bază de liste/registre, care periodic sunt verificate și completate. Autorul apreciază valoarea incontestabilă a datelor, dar unele caracteristici ale populației poartă un caracter subiectiv. În acest sens A.I. Gozulov susține că *numărarea corectă a populației depinde nu de prezența listelor de evidență a acesteia, ci de precizia datelor înscrise în ele*. Această sesizare este valabilă și în prezent, pentru statele care țin registre ale populației și mai ales intenționează să treacă la efectuarea recensământului doar în baza acestora.

O descriere mai detaliată a metodologiei recensămintelor unor state concrete cu privire la perioada desfășurării recensământului, a programului acestuia cu toate caracteristicile sale, precum și a modului de perfecționare a lui sunt prezentate în lucrările elaborate de B.Ț. Uralnis referitor la experiența SUA și de L.L. Kozlova cu privire la țările scandinave [11]. În lucrarea „Istoria recensămintelor americane”, apărută în 1938, B.Ț. Uralnis

arată scopul politic inițial al acestora și transformarea metodologiei și a programului, chiar la nivel de blocuri de întrebări. De asemenea, acordă o atenție deosebită momentelor organizatorice, precum alocarea și cheltuirea mijloacelor financiare la recensământ, selectarea personalului antrenat în această lucrare și publicarea rezultatelor finale.

Un loc special în această lucrare ocupă descrierea sistemului statistic al SUA, care își are originile de la recensămintele populației. Autorul evidențiază o caracteristică distinctă a acestui sistem, și anume – lipsa într-un timp îndelungat a evidenței evenimentelor demografice curente, care se instituie abia începând cu 1933. Din acest considerent, la recensămintele americane exista un chestionar pentru înregistrarea cazurilor de deces, iar numărul nou-născuților se calcula prin metoda indirectă.

Analizând instrumentarul utilizat în cadrul efectuării recensământului, autorul aprecia fișa de evidență ținută de recenzor, fișa pentru locuința închisă, fișa pentru familiile care au lipsit în perioada recensământului și pentru cei care la momentul vizitei nu erau la domiciliu, precum și raportul zilnic al recenzorului. Totodată, au fost analizate și unele limite/dificultăți în organizarea și desfășurarea recensământului: lipsa unei cercetări selective pentru verificarea calității datelor, vizitele de control în teren, unele cercetări repetate și unele amendamente, modificări în cazul subestimării numărului populației [12].

După publicarea lucrărilor valoroase din punct de vedere științific, dar și datorită abordării complexe a subiectului recensământului populației prin prisma experienței internaționale, timp de peste două decenii și-au făcut apariția doar articole analitice ce tratau problematica efectuării recensămintelor în unele state ale lumii, publicate în revista „Buletinul statistic”.

În anii '70-80 ai secolului al XX-lea sunt publicate lucrări în care se reflectă desfășurarea recensămintelor în SUA, fiind tratată problema privind precizia datelor colectate. Suprapunând rezultatele recensământului cu datele estimative obținute din evidența curentă a evenimentelor demografice din URSS, se constata o diferență de 0,25% pentru anul 1970, iar aceeași procedură aplicată recensământului organizat în SUA scoate în evidență o diferență de 1% pentru același an de referință [13]. Într-un mod tendențios s-a încercat demonstrarea calității datelor obținute în rezultatul recensământului sovietic, în comparație cu cel american. Însă, meritul acestor articole constă în prezentarea rezultatelor postrecenzare (în prezent Ancheta de control) desfășurată în SUA în anii 1950-1970. Aceasta este o metodă eficientă de verificare a calității datelor obținute de la populație în timpul recensământului și vizează nu doar coincidența datelor înscrise în chestionar de către recenzor, dar și respectarea întregii metodologii.

Alte publicații s-au axat doar pe cercetarea recensămintelor sovietice, care prezintă interes prin descrierea metodelor de pregătire și desfășurare a recensământului populației pe teritoriul URSS și oferă posibilitatea de a determina evoluția programului de recensământ [14]. Deși aceste lucrări conțin un bogat material demografic și statistic, totuși necesită o abordare critică, deoarece totul este prezentat într-o lumină propagandistă sovietică, iar ultimele cercetări [15] denotă falsificarea, la indicația partidului de guvernământ, a unor date colectate la recensământ și chiar a unor lucrări din acea perioadă.

Un rol incontestabil în analiza și prezentarea de ansamblu a practicii internaționale de efectuare a recensământului au avut publicațiile apărute sub egida Organizației Națiunilor Unite, care apar începând cu anul 1958 sub formă de „Principii și recomandări” pentru fiecare rundă, înglobând experiența acumulată de statele membre în runda anterioară [16]. Aceste recomandări sunt utile pentru toate statele, dar îndeosebi pentru cele care intenționează să implementeze o nouă metodă de recenzie; ele se pot informa fără a trece prin testări de lungă durată, în care nu se știe cu ce se vor termina. Aici sunt descrise aspectele pozitive, dar și provocările prin care au trecut statele ce au plecat pentru trecerea la o metodă alternativă. La fel sunt prezentate metodele și mijloacele de asigurare a calității datelor colectate la recensământ la toate etapele de desfășurare a acestuia, iar cu cât spectrul de metode alternative devine mai vast, cu atât este mai complicat de a aplica aceleași reguli ale calității, fără o testare complexă a acestora. Recomandările propuse de ONU vin să ajute la organizarea și desfășurarea recensămintelor, dar în egală măsură contribuie la uniformizarea cerințelor, regulilor de colectare a datelor, ceea ce asigură comparabilitatea acestora la nivel internațional.

Particularitățile recensământului la începutul secolului al XXI-lea

La sfârșitul sec. XX și începutul sec. XXI în publicațiile științifice cu privire la recensământul populației sunt tot mai des întâlnite subiecte ce abordează problemele actuale din domeniu, cum ar fi: efectuarea recensămintelor pe bază de registre ale populației, utilizarea internetului în recensământ, aplicarea tehnologiei moderne la colectarea datelor în teren și procesarea acestora (G.Bahmetov, A.Isupov, C.Vassenden, A.Lavrinenko, T.Ekjerix, M.Klupt, P.Valente, V.Bojko).

Metodologia utilizării registrelor administrative în efectuarea recensămintelor populației și gospodăriilor a fost abordată și discutată pe larg la începutul sec. XXI, după efectuarea unei totalizări a recensămintelor populației și locuințelor pentru Runda 2010. Beneficiile și lacunele acestor recensăminte, precum și etapele de pregătire a acestora, elaborate în baza experienței altor state, care deja au trecut printr-un astfel de exercițiu, au fost publicate în Recomandările Conferinței Statisticienilor Europeni cu privire la efectuarea Recensământului Populației și al Locuințelor în Runda 2020.

Conform acestora, registrele administrative sunt surse de date utilizate pentru rezolvarea necesităților administrative ale structurilor statului sau ale altor entități. Acestea sunt fie *registre de bază*, cum ar fi registrul de stat al populației, registrele clădirilor și locuințelor și registrele statistice ale afacerilor, sau *registre departamentale*, precum registrele din sistemul educațional, registrele din domeniul fiscal, registrele din domeniul sănătății și alte registre ale căror date sunt în legătură cu registrul populației. Colectarea datelor din registre permite crearea unei baze de date cuprinzătoare din diverse surse pentru a fi utilizate în recensământ, pentru a face publice astfel de informații. Mai multe țări, precum Austria, Danemarca, Finlanda, Olanda, Norvegia și Suedia, au reușit să efectueze recensământul prin utilizarea numai a registrelor administrative, fără a fi nevoie de anchete pe suport de hârtie sau electronice; în timp ce altele, precum Bahrain, Polonia, Qatar și Turcia, au combinat registrele administrative și anchetele gospodăriilor recenzate după un anumit eșantion. Experiențele au arătat că folosind numai registre administrative sau combinându-le cu alte surse de date, țara economisește timp și bani în comparație cu recensămintele tradiționale, permițând efectuarea recensămintelor la perioade scurte de timp, care vor fi efectuate la fiecare cinci ani și pentru publicarea lunară, trimestrială și anuală a datelor pentru alte scopuri.

Impactul pozitiv asupra calității informațiilor disponibile utilizatorilor prin utilizarea tehnologiei digitale pentru scanare, prelucrare, stocare și producere de date a fost reflectat în publicațiile științifice ale lui P.Valente. Autorul a făcut o analiză complexă a metodelor alternative de efectuare a recensământului, aducând cele mai recente exemple de aplicare a acestora. Utilizarea serviciilor poștale pentru livrarea de chestionare pe suport de hârtie a fost utilizată în Republica Cehă, în mare măsură din cauza importanței asigurării acoperirii și enumerării pe teren. Opțiunea de recenzare online a fost aplicată în moduri diferite; Malaysia s-a limitat la necesitatea expedierii unui cod de acces pentru a fi trimis la o adresă sau emis de către un recenzor la domiciliu. În Canada, recenzarea online a fost realizată prin trimiterea unui cod online doar în cazul în care nu s-a utilizat niciun chestionar de hârtie. P.Valente consideră că această metodă de înregistrare la recensământ ar putea avea efecte asupra coerenței interne și a caracterului complet al datelor [17]. O altă utilizare a tehnologiei în efectuarea recensămintelor a fost exemplificată prin recensământul din anul 2010 din Brazilia. Acest recensământ a ilustrat beneficiile operațiunilor de colectare automatizată a datelor în teren prin utilizarea dispozitivelor portabile echipate cu software-ul de poziționare globală, care a permis localizarea gospodăriilor. Dimensiunea teritorială a Braziliei, precum și provocările de teren, problemele de limbă și populațiile indigene mici și îndepărtate, au impus necesitatea introducerii unei noi metode de recenzare, automatizarea domeniului îmbunătățind rezultatele recensământului. În acest mod a fost sporită capacitatea de a realiza o acoperire a populației într-o manieră mult mai rapidă; dispozitivele portabile au făcut posibilă transferarea într-un mod rapid și eficient a datelor din teren direct în baza de date statistice naționale a recensământului [18].

Concluzii

Pe măsură ce societatea evoluează și tehnologiile moderne devin tot mai accesibile, vor fi efectuate și dezvoltate noi cercetări la subiectul metodologiei de efectuare a recensământului, care vor permite abordări noi prin prisma celor mai recente și relevante publicații, care vor ajuta la determinarea limitelor fiecărei metodologii și la elaborarea unor metodologii inovative care să răspundă exigențelor timpului și necesităților statului.

Referințe:

1. GÂLCEAVĂ, I., CHIRAN, C., DRĂGUȘIN, M. Statistică în România: de la Catagrafii la Recensăminte – trecut și actualitate. În: *Romanian Statistical Review*, 2010, nr.10, p.38-57. ISSN 1844-7694
2. БУШЕН, А.Б. *Об устройстве источников статистики населения в России*. Санкт-Петербург: Тип. В. Безобразова и К°, 1864. 124 с. ISBN 978-5-4460-1046-2
3. ВИЛЬСОН, И.И. *Народная перепись в Великобритании*. Санкт-Петербург: тип. МВД. (Записки Императорского Русского Географического общества), 1862. Книга 2.

4. КЕППЕН, П.И. О народных переписях в России. В: *Записки Императорского Русского географического общества по отделению статистики*. Том (6). Санкт-Петербург: тип. МВД, 1889.
5. ГОЗУЛОВ, А.И. *Переписи населения СССР и капиталистических стран. (Опыт историко-методологической характеристики производства переписей населения)*. Москва: Союзоргучет, 1936.
6. ЯНСОН, Ю.Э. *Сравнительная статистика России и западно-европейских государств*. Том 1. *Территория и население*. Санкт-Петербург: Типография М. Стасюлевича, 1878. 388 с. ISBN 9785998998249
7. БОЯРСКИЙ, А.Я. *Переписи населения в капиталистических странах*. Москва: Союзоргучет, 1938; ГОЗУЛОВ, А.И. *Переписи населения СССР и капиталистических стран. (Опыт историко-методологической характеристики производства переписей населения)*. Москва: Союзоргучет, 1936; ГОЗУЛОВ, А.И. *Переписи населения государств земного шара/ Вопросы баланса народного хозяйства и корреляции*. В: *Ученые записки по статистике АН СССР*. Том IV. Москва: Наука, 1959; ГОЗУЛОВ, А.И. *Переписи населения земного шара. Хронологические таблицы*. Москва: Статистика, 1970; ВОБЛЫЙ, В.К., ПУСТОХОД, П.И. *Переписи населения*. Ленинград: Госпланиздат, 1940; ГРИГОРЬЯНЦ, М.Г. *Переписи населения в капиталистических странах*. Москва: Статистика, 1976.
8. ГОЗУЛОВ, А.И. *Переписи населения СССР и капиталистических стран. (Опыт историко-методологической характеристики производства переписей населения)*. Москва: Союзоргучет, 1936.
9. БОЯРСКИЙ, А.Я. *Переписи населения в капиталистических странах*. Москва: Союзоргучет, 1938.
10. ГОЗУЛОВ, А.И. *Переписи населения СССР и капиталистических стран. (Опыт историко-методологической характеристики производства переписей населения)*. Москва: Союзоргучет, 1936.
11. УРЛАНИС, Б.Ц. *История американских цензов*. Москва: Госпланиздат, 1938; КОЗЛОВА, Л.Л. *Переписи населения в Швеции в 1970 и 1975 годах*. В: *Сборник научных трудов МЭСИ „Проблемы статистики населения и народного благосостояния”*, Москва: МЭСИ, 1977; КОЗЛОВА, Л.Л. *История переписей населения Скандинавских стран*. В: *Сборник научных трудов МЭСИ „Проблемы статистики населения и народного благосостояния”*. Москва: МЭСИ, 1978; КОЗЛОВА, Л.Л. *Выборочные переписи населения в Швеции*. В: *Сборник научных трудов МЭСИ „Проблемы статистики населения, торговли и жизненного уровня”*. Москва: МЭСИ, 1980.
12. УРЛАНИС, Б.Ц. *История американских цензов*. Москва: Госпланиздат, 1938.
13. ЛИТВИН, Ю.А. Вопросы точности переписей населения США. В: *Вестник статистики*, 1988, №3.
14. Всесоюзная перепись населения 1970 года. Москва, 1976 / Под ред. Г.М. Максимова; Всесоюзная перепись населения 1979 года. Москва, 1984 / Под ред. А.А.Исупова, Н.З. Шварцева, А.Г. Волков. Всесоюзная перепись населения 1989 года. Москва, 1987.
15. ТОЛЬЦ, М. *Тайны советской демографии*. Демоскоп Weekly, №171-172. 27 сентября - 10 октября 2004. [Accesat: 21.09.2020] Disponibil: <http://www.demoscope.ru/weekly/2004/0171/analit06.php>; ТОЛЬЦ, М. *Сколько же нас тогда было?* В: *Огонек*, 1987, №51; ЦАПЛИН, В.В. *Статистика жертв сталинизма в 30-е годы*. Письмо в редакцию. В: *Вопросы истории*, 1989, №4, с.175-181 [Accesat: 21.09.2020] Disponibil: <http://www.demoscope.ru/weekly/2003/0103/arxiv02.php>
16. *Принципы и рекомендации в отношении проведения переписей населения и жилого фонда*. Нью-Йорк: ООН. 1981, с.41.
17. BAFFOUR, B., KING, Th., VALENTE, P. *The Modern Census: Evolution, Examples and Evaluation*. [Accesat: 21.09.2020] Disponibil: <https://core.ac.uk/download/pdf/18448823.pdf>
18. Conference of European Statisticians. *The 2010 Brazilian Population Census: innovations and lessons learned*. https://www.unece.org/fileadmin/DAM/stats/documents/ece/ces/2012/38-SP_Brazil.pdf

Date despre autor:

Natalia BARGAN, doctorandă, Școala doctorală Științe Sociale, Universitatea de Stat din Moldova.

E-mail: natalya.bargan@gmail.com

ORCID: 0000-0002-4397-9541

Prezentat la 22.09.2020